

Könyvszemle

Ferge Zsuzsa:

Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra alakulásának dinamikájához

Napvilág Kiadó. 2010. Budapest. 190 old.

Ferge Zsuzsa közgazdász, szociálpolitikus legújabb könyvében a magyarországi szegénység, kirekesztés és társadalmi egyenlőtlenségek összefüggéseit elemzi elméleti és empirikus kutatások alapján. A magyar társadalmi struktúra átalakulását a rendszerváltozástól napjainkig vizsgálja, megállapításai tehát dinamikájában, mozgásában mutatják be a viszonyrendszerek és a rendszerstruktúra („a társadalmi intézményekből kialakuló rendszerek struktúrája”) formálódását.

A szerző – túlnyomórészt a strukturalista gondolkodók cselekvéseméletét, valamint *Pierre Bourdieu* szociológiaelméletét és terminológiai apparátusát alkalmazva – rávilágít arra, hogy a társadalmi rendszerek és intézmények változásaiért az egyén, a társadalom és az állam közösen felelősek. Ez a három szereplő kölcsönösen hat egymásra, annyira sokrétű kapcsolat van közöttük, hogy szinte már lehetetlen megállapítani, ki a leginkább felelős a társadalmi változásokért. „A központi szerep valószínűleg mindig a fő történelmi áramlatoké, országnyi, földrésnyi, ma egyre inkább globális nyomásoké, trendeké és mintáké, a „korszellemé” vagy *Toynbee* felfogásában, a civilizációé.” (12. old.) Nem lehet egyetlen társadalmi osztályt felelőssé tenni a rendszer-

változás utáni károkért és előnyökért. Fejtegetései végén arra az eredményre jut, hogy a magyarországi társadalmi struktúra kedvezőtlen alakulására a tudás, a tulajdon és a hatalom torz redisztribúciója hat a legerősebben.

A kialakult társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése nem egyszerű feladat, mert a nemzetközi erőviszonyok, az újkapitalizmus dominanciája határt szabhat a társadalompolitika nivellációs törekvései eredményességének és lehetőségeinek. Ferge ezért szinte minden írásában hangsúlyozza, hogy a piaci kudarcokat állami beavatkozással szükséges helyrehozni, a kormányzati hibákat pedig piaci megoldásokkal kell korrigálni. E kettő összehangolása a társadalompolitika feladata. Magyarország e tekintetben sajnos kevés sikert könyvelhet el.

A neoliberalizmus az állami szerepvállalást csak korlátozott esetekben fogadja el, ezért mára a szociálpolitikai ellátások szelektívek és relatíve alacsony összegűek. A közös felelősségvállalás helyett az individualizmus nevében az öngondoskodásra kerül a hangsúly, a pénzügyi forrásokért folytatott verseny a szolidaritást egyre jobban elnyomja. Az újkapitalizmus korábban is ismert, de napjainkra megerősödő szereplője a lobbicsoport, mely komoly akadályokat gördít a szociális rendszer hatékonysága elé számos esetben, az egyéni érdekeket érvényesíti a közösséggel szemben; a kisszámú nemzetközi pénzügyi csoportok akarata rajtuk keresztül érvényesülhet, meglehet akár a szegények kárára is. A lobbicsoport sok esetben formálisan nonprofit szervezetként működik, ám tevékenységének semmi köze a hagyományos értelemben vett civil szektorhoz, ezért

Ferge a lobbik által létrehozott struktúrát álcivil társadalomnak nevezi.

Az újkapitalizmus sugallta szemléletnek komoly veszélyei jelentek meg mára Magyarországon. E felfogás szerint a szegénység kialakulásáért az egyén tehető felelőssé, ezért a többségi társadalom jogosnak tartja a szegények kirekesztését. Mivel e társadalmi csoportban a cigányok felülreprezentált arányban találhatók (persze a munkanélküliek és hajléktalanok is ide sorolhatók), ezért a szegénykérdés cigánykérdéssé formálódik. A társadalom tagjai egyre kevésbé vállalnak szolidaritást a mind nagyobb számban levő szegényekkel, mert azok ellátásait magas közterhek árán lehet finanszírozni. Ezekre a feszítő, megoldatlan társadalompolitikai kérdésekre radikális politikai csoportok demagóg válaszokat kezdtek adni, melyek egyszerűen, mindenki számára érthetően és nyíltan a kirekesztés fokozása mellett érvelnek. Populista ideológiájukkal képesek elhitetni, hogy az állam túl sokat költ jóléti szolgáltatásokra, ám ha ezeket leépítenék, akkor a gazdasági fejlődés elindulna; vagyis, minél kevesebbet költenek a szegények felzárkóztatására, annál több pénze marad a nem cigány lakosságnak. A valóság ezzel szemben az, hogy Magyarország sokkal kevesebbet költ szociálpolitikára, mint a nyugat-európai államok. Nemzetközi összehasonlításban szociális kiadásaink GDP-n belüli aránya átlagosan 22 százalék körüli, míg Nyugat-Európában ez 27 százalék. Kelet- és közép-európai viszonylatban már jobb helyen állunk, csupán Szlovénia előz meg bennünket, amely átlagosan a GDP 22,8 százalékát fordítja szociális rendszerére. Az állami elvonások nagyok Magyarországon, ám azok allokációs hatékonysága nem megfelelő; a begyűjtött közpénzeket nem elsősorban a szegénység felszámolására költik. A jövedelmkülönbségek és a társadalmi egyenlőtlenségek megállíthatóságában, illetve visszaszorításában (tehát a jóléti rendszer fenntartható finan-

szírozásában és működtetésében) a magyar társadalom elég elkötelezettnek tűnik: 1996 és 2006 között a megkérdezettek 86 százaléka gondolta úgy, hogy az államnak kötelessége a szegényeket támogatni (Ferge megállapításait a Nemzetközi Összehasonlító Értékvizsgálat (World Values Survey – WVS) és az Nemzetközi Társadalmi Felmérés Program (International Social Survey Programme – ISSP) nemzetközi kutatási eredményei alapján fogalmazza meg), ebben a tíz évben a támogatók aránya egyáltalán nem változott. Mégis fontos árnyalni a képet a szegényekhez való viszonyulás tekintetében: „Az új társadalmi berendezkedés egyik tragikus hozadéka a szegénység, a korábbinál reménytelenebb örökletes nyomor, a másik pedig az, hogy a társadalom húsz év elteltével szembefordul a szegényekkel és a nyomorultakkal. A folyamat világtörténelmileg ismerős. Ha kevés a szegény, számíthatnak a társadalom együttérzésére és segítségére, ami nem is kerül sokba. Ha valamilyen társadalmi zavar, válság miatt megnő a számuk, akkor el-tartásuk egyre terhesebbé válik, prózaiabban: egyre többbe kerülnek. Ezzel fokozatosan csökken a társadalom rokonszenve és segítőkészsége.” (168. old.) Megállapítható, hogy Magyarországon a perifériára került társadalmi csoportok iránti elfogadás romlott, ennek kezelése az állam feladata, amely azonban kevés sikert tudott felmutatni ezen területen. Ezt támasztja alá, hogy az európai mérce szerint a magyar lakosság 12 százaléka szegény, a gyermekszegénység 20 százalékos, a mélyszegénységben élők pedig már 2-3 generáció óta nélkülözésben élnek. A magyar családok 13,5 százalékában nincs egyetlen aktív kereső személy sem. Európában ezt a magas arányt csak az Egyesült Királyság (17%) szárnyalja túl. A kirekesztettek tartalékai elfogytak, megtakarításaik már rég nincsenek, túlnyomórészt banki, sokkal gyakrabban uzsorakamatra adott hitelekben élnek.

A rendszerváltozás óta a társadalmi struktúra kedvezőtlenül alakult: 20–25 százalék be tudott kapcsolódni a felfelé irányuló mobilitásba, 30–35 százalék változatlan helyzetben maradt, 45–50 százalék pedig deklasszálódott.

A kirekesztettek egészségi állapota folyamatosan romlik, körükben a születéskor várható átlagos élettartam csökken, a mortalitási és morbiditási mutatók hihetetlenül rosszak és a csecsemőhaladóság is magas.

A társadalompolitika eddig nem hozott adekvát megoldásokat a társadalmi egyenlőtlenségek és a kirekesztés kezelésére, mert nincs koherens, kormányzati ciklusokon átívelő szociálpolitikai koncepció, finanszírozási rendszer. Ezt bizonyítja, hogy a szociális ellátásokról és igazgatásról szóló 1993. évi III. törvényt (szociális törvény) 1993 óta ötvennyolcszor, a családok támogatását előíró jogszabályt pedig 10 év alatt huszonkilencszer módosították. Nincs egységes, időtálló jogszabályi környezet, amire kiszámítható társadalompolitikai programot lehetne építeni.

A magyar egészségügyi rendszert az újkapitalizmus felemás módon befolyásolja. A rendszerváltozástól kezdve magántulajdonba adták (házi orvosi praxis, dialízis, labor), vagy kiszervezés alá vonták azokat a tevékenységeket (kórházak takarítása, biztonsági szolgálat, konyha, mosás), amelyekkel rövid idő alatt profitot lehetett realizálni. Az egészségügyi szektor nagyobb része persze állami finanszírozású maradt.

A társadalom csak részben fogadja el a versenyt az egészségügyben, folyamatosan nő azok aránya, akik szerint az államnak kötelessége ellátni azokat a betegeket is, akik nem fizetnek járulékot. Arra a kérdésre, hogy az államnak feltehetően kötelessége-e az egészségügyi ellátás minden állampolgár számára, 1996-ban a magyar lakosság 70,5 százaléka válaszolt igennel, 2006-ra ez az arány 74,3 százalékra emelkedett.

Ebben az időszakban hasonló elfogadást mutatott e kérdésben Írország és Lengyelország is: előbbiben 74,6-ről 88,1 százalékra, utóbbiban pedig 69,4-ről 71,8 százalékra nőtt az igennel válaszolók aránya. Érdemes azonban szem előtt tartani, hogy nem minden államban ez a folyamat játszódik le: az Egyesült Királyságban (81,7-ről 73,2 százalékra) és Csehországban (72,3-ről 62,4 százalékra) csökkent azok aránya, akik támogatják a kormányzati intervenciót az egészségügy területén. Magyarországon a közfelelősség és a szolidaritás erősödött ezen a területen, és a potyautas-effektus hangsúlyozása kevésbé érezhető, mint például a segélyezésnél. Az állami szabályozás viszont ezen a területen is hektikus, csapongó. Egyik kormányzat az állami fenntartású egészségügyi rendszert preferálja, a következő már a kvázi-piaci megoldások (irányított betegellátási rendszer 1999 és 2009 között) iránt elkötelezett, egy későbbi a több biztosító által működtetett, versenyen alapuló struktúrában gondolkodik.

Magyarországon a rendszerváltozás után a társadalmi egyenlőtlenségek megnöttek, ami magával hozta a szegénység növekedését és mélyülését, a kirekesztés megjelenését és terjedését. Ma még megválaszolatlan a kérdés, hogy a kirekesztés folyamata ezen a ponton visszafordítható-e. Vajon le lehet-e még rakni az inkluzív társadalom alapjait, megvan-e az igény a többségben arra, hogy a szolidaritást válasszák a büntetés helyett? Fel van-e készülve a politikai és értelmiségi elit arra, hogy elmagyarázza a társadalom tagjainak a kirekesztés veszélyes következményeit? Nyitott-e a mai magyar társadalom a változásokra, változtatásokra? Ferge nyitva hagyja könyvében ezeket a kérdéseket.

Jóna György,

a Debreceni Egyetem főiskolai adjunktusa
E-mail: jonagyorgy@de-efk.hu